

Д-р Георги Сталев-Поповски

ШЕЕСЕТ ГОДИНИ ОД ИЗЛЕГУВАЊЕТО НА „БЕЛИ МУГРИ“ ОД КОЧО РАЦИН

Прифаќајќи го учеството во Анкетата на една наша реномирана ревија за избор на триесет најзначајни личности и појави во македонскиот 20 век, на мојот анкетен лист се бев определил, без секако двоумење, - на третото од десетте први места да го забележам името на Кочо Рацин и, соодветно на тоа, неговото по обем малечко, по суштина, за нас, големо дело, стихозбирката „Бели мугри“.

Сега ми се даде можност и за јавен отчет за сопствената цврста определба:

На двете мои први места ги посочив - веројатно како и многумина меѓу вас од овој аудиториум - идеологот, духовниот и физичкиот подвижник во предилинденските случувања, кукушанецот Гоце Делчев кој, меѓутоа, како што е познато, не го дочека големиот настан, кревањето на Илинденското востание, паѓајќи убиен во аскерскиот обрач, со многу веројатност - како жртва на нечие предавство; и, по него, постолчанецот Крсте П. Мисирков како афирматор на македонската национална свест кој на егзактна основа непобитно го докажа постоењето на македонскиот народ како посебен (по многу нешта навистина близок со бугарскиот и српскиот национ - по вероисповед, обичаи и страдања - но по многу повеќе нешта различен од нив: по развој, по јазик, по мелос и поезија, по „апокрифната ерес“ не само низ историјата туку и во денешницава!). Кочо Солев Рацин е претставник на следната генетска, лозова генерација на македонството, една од идејните алки во континуитетот на веригата што како симбол го има, сепак, позитивното значење на цврста поврзаност... Гоце Делчев го решаваше политичкиот и егзистенцијалниот статус на Македонците и на Македонија низ активни борбени дејства; К. Мисирков го истражуваше и објаснуваше националното и духовното битие на македонскиот народ; К. Рацин преку револуционерен и творечки чин го обедини делото и на двајцава свои претходници, со залог на сопствениот живот (каков што беше примерот и на Г. Делчев и примерот со готовноста на Мисирков за себежртвување во името на сопствената вистина). А, не беа осаменици: покрај нив беа независните „гемиџии“, меѓу нив беа Јане Сандански, Атанас Раздолов, Лазар Поп-Трајков, Димо Хаци-Димов, Војдан Чернодрински, Никола Киров-Мајски,

Коле Неделковски, Никола Ј. Вапцаров, Антон Попов, младиот Мите Богоев, уште помладиот гимназист Ацо Караманов и многу, многу други „заложници“ на македонскиот збор, на македонското дело, но и на интернационалната идеја за космополитско братство, од која кренавме раце за добробитта на новокомпонираната глорификација на капитализмот, кој полека, но веќе сигурно започна да го регрутира новиот слој на современиот нереволуционерен пролетеријат.

Кочо Рацин беше проleter, по класна припадност.

Барањето на некоја друга опција (па макар и во чисто книжевна сфера, а особено во некоја спротивна насока) би ни ги одзелo и правото, и можноста да го чествуваме овој денешен наш јубилеј, шеесетгодишнината од појавата на стихозбирката „Бели мугри“. Јас на такво нешто не би се осмелил од оваа трибина, во просторијава на храмот на науките и уметностите! Тоа навистина би бил вториот истрел во поетот!

Современиот модерен пристап со сфаќањето дека книжевното дело треба да зборува исклучиво самото за себе, со случајов со Рациновата поезија би бил речиси некомпатибилен. Проследувањето на суштината, на носивоста и на значењето на збирката „Бели мугри“ би било сосема невозможно без како што тоа денеска е омилено да се рече „застарениот“ позитивистички приод, како што е невозможен и каков и да е ларпурлартистички пристап кон македонската литература од XIX век и од целата прва половина на XX столетие. Позитивизмот, во случајов, се јавува „како нужно зло“ - за разлика од теоретската неоинтерпретативност на поголемиот дел од современата повосна македонска книжевност. Кај Рацина, во „Бели мугри“, ниту една песна не може да се објасни самата себе, и покрај кристалната читливост на повеќето од нив! Парадоксално, но - точно!... Уште во претходните поетски настојувања и реализации, особено од експресионистичката фаза, Рацин бил напати (и почесто) тешко одгатлив (кога ќе се земе предвид дека и книжевниот историчар се нашол во недоумица пред поетовиот стих: „Загонетно огрнут плаштом Дух свију ствари застаје у ходу...“ - безнадежно барајќи го одговорот! Но, ако се използва биографскиот податок дека Рацин со своите дваесет младешки години ја проучувал мислата на Хегел и пишувал есеистички расправи за неа (дури и во два наврата), - тогаш не само стихов туку и целата песна се открива пред поупатениот читател. А за други

случаи бевме присилувани да ја побараме и припомошта на Маркс и Енгелс, на Горки и Ленин, па дури и на Сталин.

Најрелевантни делови од биографијата на Рацин за читањето на поезијата од „Бели мугри“ и не се толку податоците за годината на раѓањето, за годината на прекинувањето на школувањето, ниту за годините на учеството на дрезденскиот IV Конгрес на КП на обидите да пребега во Советскиот Сојуз или кога бил затворен во Сплит, кога издржувал казна во Сремска Митровица итн. туку дека бил принуден да го прекине рано своето редовно школување поради сиромаштијата, дека бил припадник на работничката класа и на нејзината партија, дека бил арестуван и жестоко малтретиран поради својот револуционерен ангажман против класната експлоатација, дека творечки се ангажирал, изразувајќи ги страдањата и копнежите на угнетуваните и - иако не најпосле - дека ете тоа го засведочил со излегувањето меѓу партизаните од каде што не се вратил жив (на историјата и останува да ја разреши дилемата на неговото убиство, околу кое кружат две „вистини“).

К. Рацин имал „свои универзитети“ како и Максим Горки, како и лектирниот Корчагин, горе, на куќниот таван, ноќе, при светлоста на лојаница, со галатења на таткото дека бесполезно ги горел, трошел свеќите. Се дружел со работничката и студентската младина, организирал заеднички средби, заеднички книжевни и политички читања, дискусии, се грижел околу печатењето и растурањето на партискиот орган „Искра“, а често и околу неговото уредување, соработувал со лево ориентираните весници и списанија во Југославија, примал совети од интелектуалци, пишувал поезија, проза, книжевна критика, есеи, расправи, учествувал на литературни конкурси и бил наградуван, читал многу, се здобивал со искуства, протестираше јавно, митингувал, произведувал грнци, бил библиотекар на работничка библиотека, спорел со класниот непријател, бил тепан по затворите, психички малтретиран и не потклекнувал дури ни тогаш кога неговите сопартиски го бојкотираше, му ја одзеле членската партиска книшка поради некакви сомнежи околу посетата на поетот во седиштето на Управата на Вардарска бановина... И останал верен на идејата, ја дочекал окупацијата на родната земја, станал партизан, во негова редакција излегле од

партизанскиот печат две малечки збирки народноослободителни песни и - загинал од куршумот на партизанскиот стражар!

Овој сожет биографски кроки понудил и нуди огромен материјал за биографски роман кој се уште го чека својот автор, иако на оваа Рацинова тема веќе имаме едно кратко романсиерско дело, имаме и една драма, и расказ, и поема....

Во услови на политичка и воена диктатура, во услови на диктатура врз пролетаријатот и на цели народи во кралството Југославија живеел Рацин, борејќи се против несправедливоста и творејќи изразито ангажирана литература. Стихозбирката „Бели мугри“ не само што не е „случаен продукт“ на еден незадоволник, туку мошне осмислен поетски проект чија финална реализација е повеќе значајна, повеќе слојна, а на која и претходи, исто така разнообразна, творечка активност: во 1928 г. ја објавил својата прва песна „Синови глади“ со нагласени експресионистички акценти, по што ќе уследат уште шест типични вакви реализации: „Из фабрике“, „Челичном строју“, „Ватромет“, „Смрт астуријског рудара“ и „Балада о стопи“, под директното влијание на М. Крлежа и особено, на А. Цесарец. Од споменатата 1928 година датира и ракописната збирка стихови „Антологија бола“ во која се среќаваат покрај песни напишани на српскохрватски и неколку на бугарски јазик и не сите Рацинови. И пак во оваа, трипати споменувана, година се појавил и првиот расказ на Рацин - „Резултат“ - во загрепското списание „Критика“. Иако е тоа повеќе некаков есеј, тој ќе повлече по себе една нова редица белетристички објави, какви што се: наградениот текст „У каменолому“, „Татко“, „Тутуноберачите“, „Златен занает“, „Пладне“, меѓу кои ќе се најде и за живот на авторот непечатениот расказ „Радоста е голема“. Постојат докази дека напишал роман под наслов „Афион“, а Рациновата творечка љубопитност не се ограничува само на сферата на прозата и поезијата: низ кратка синтеза дал свое видување за „литературата на Повардарјето“, го зел во одбрана Ангелка Крстиќ и неговиот роман „Трајан“ од нападите на Ж. Пламенац, пишувајќи за реализмот на Ангелко Крстиќ, а од сферата на филозофијата, уметноста, социо-психологијата и историјата ни останале сведочењата на текстовите „Хегел“, „Значењето на Хегеловата филозофија“, „Уметноста и работничката класа“, „Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза“, „С. М. Штедимлија: „Скидање маске“,

„Идеолошките судири на демократијата и фашизмот“, и, веројатно, по нешто друго, покрај интересните три верзии за богомилското движење во Македонија.

Сево дотука споменато е реализирано, главно, на српскохрватски јазик (и покрај некои наслови цитирани, во моментов, на македонски јазик). Рацин, како космополит, и не обрнувал големо внимание на значењето на ова прашање. На тој јазик, впрочем, како на доминантен на просторите на заедничкото кралство, поетот објавувал свои текстови најчесто во Хрватска и Србија.

Дури во 1936 година, со објавената песна „До еден работник“ започнува „македонската творечка фаза“ на Кочо Рацин, без не мало влијание на сугестијата од страна на видни српски, словенечки и хрватски интелектуалци од левицата со кои имал почести врски: Ч. Миндеровик, С. Галогача, Т. Селишкар и др.

Постепено, макотрпно, но со изразит ентузијазам поетот ја создавал - песна по песна - својата идна збирка на македонски јазик, денеска позната како „Бели мугри“ која, со претходниот реализиран дел остава впечаток на не многу обемен, но мошне интересен од повеќе аспекти, разнообразен книжевен опус, со свое - едно од најзначајните - места во историјата на македонската книжевност. Всушност, творештвото на Рацин може да се сфати најдобро во контекстот на тогашната југословенска социјално - револуционерна литература и прагматика, при што познатиот судир на левицата тешко да има некоја позначајна реперкусија кај нашиот поет.

Стихозбирката „Бели мугри“ е дефинитивно отпечатена во првите денови на декември 1939 година, со две ознаки на местото на објавувањето: Загреб и Самобор. Првата ознака тешко да е од конспиративни причини, затоа што на стр. 2 е посочен точниот податок: „Штампарија Драгутина Шпулера у Самобору“, се разбира со името на авторот на корицата, со што условот за конспирација и каква било мимикрија е елиминиран. Тиражот од 4.000 примероци бил експресно и тајно пренесен во Македонија, додека државниот обвинител од Загреб задоцнил цели 24 часа со својата интервенција во Самобор. Книшката била бргу распространувана, а и одгласите за неа биле брзи. Како што тоа најчесто се случува, и збирката поезија „Бели мугри“ ја подели заинтересираната јавност: таа ги загрижи официозите и негаторите

на македонскиот народ и на македонскиот јазик, а ги одушеви демократските средини и, се разбира, најмногу истомислениците, идејните соработници на поетот. Некои се спротиставија на правото „јужносрбијанскиот дијалект“ да влезе во литературата, да се прогласи за рамноправен на српскиот литературен јазик; други протестираа и прогонуваа поради застрашувачката порака на книшкава, но еден добар дел на реципиентите ја поздравија нејзината појава како „уметнички одраз на стварноста во овој крај“, во Македонија, со целосна почит и признавањето на јазикот на кој е напишана.

Стихозбирката „Бели мугри“ стана клучна алка во процесот на создавање уметничка литература на македонски јазик меѓу двете светски војни: Никола К. Мајски го најави тој процес со својата драма „Илинден“ од 1923 година среде Софија; Радослав Петковски беше напишал поголем број песни од кои некои и објавил, а поради песната „Охрид“ бил забранет бројот на сп. „Луч“ каде што таа се појавила; Воислав Илиќ - Најмладиот пројавил тенденција за помодерно пеење; Богдан Сираков го кренал на нозе аудиториумот со изведбата на неговата драма „Гурбетчи“; дури и еден Тома Смиљаниќ - Брадина кој - инаку себеси се декласирал како Македонец, пишувал на македонски јазик и на македонски теми; останале песни и од Цеко Стефановиќ / Попиванов, а најактивен бил Венко Марковски со своите неколку книги („Огинот“, „Народни бигори“, поемата „Гоце“) од кои двете посочени стихозбирки дури и ѝ претходат на „Бели мугри“; него го следат Коле Неделковски, Мите Богоев, Волче Наумчески, а посебно поглавје ќе отворат драмските автори Антон Панов, Васил Иљоски и Ристо Крле....

Кочо Рацин го сметаме за родоначалник на македонската современа поезија, секако заедно со Венко Марковски, но и Волче Наумчески (ако се земе предвид дека ненасловената стихозбирка потпишана со псевдонимот Даноски е дело на некогашниот прилепски занаетчија кој подоцна бил повремени слушател на книжевните сеанси во рамките на Македонскиот литературен кружок во Софија).

Повеќеслојноста на „Бели мугри“ се огледа во фактот што поезијата комплетно ја прифаќаат реципиентите од „седум до сто и седум: основношколците во неа лесно пронаоѓаат уметнички сведоштва од времето на нивните дедовци и предедовци, - што им се сугерирани толку ненаметливо најчесто преку ритамот на народната поезија, преку облагородениот исказ на

народен, мајчин јазик - и ја рецитираат на своите празници, на своите приредби; со поширок опфат на мислата во неа, можат да ја толкуваат младите што зачекоруваат со посигурен од во животот, со потврдени сознанија за едно време и за спротивностите во него, чувствувајќи ја стегнатоста, стаменоста на „простата и строга македонска песна“; а се осмелуваме да подвлечеме дека најзаинтересираните и упатени читатели пронаоѓаат во неа сублимат на сè што македонскиот поет - во огромна широчина низ вековите на македонскиот простор и простум - го искажал во стих дотогаш...

Во основа поезијата во „Бели мугри“ е реалистичка по потход, иако со примеси на симболика, извесна романтичарска потка. Најреалистична е постапката во песната „Тутуноберачите“, средишницата на циклусот „На Струга дуќан да имам“ и во поединечни делови од речиси секоја песна. Романтичен призив доловуваме во втората половина на елегјата за Ленка, во „Баладата за непознатиот“, а извесни експресионистички и симболични признаци - во последната песна „Копачите“.

Песната „Денови“, како прва по редослед во оваа книшка, е изразито метафорична. Конкретно, станува збор за метафора на страдањето. Тонот на поетот е речиси очајнички. Деновите на аргатите (читај: животот) се идентификуваат со секојдневните аргатски страдања. Физичкиот замор може да се ублажи со надежта дека ќе се обезбеди онаа „корка сува леб“; психичкиот замор не само што ја потсилува тагата туку и го предизвикува проклетството поради тоталната обезнадежност. Низ редица контрасни стихови поетот ја потенцира бесконечноста во раздвојувањето на припадниците на двете спротивставени класи. Следејќи го стилот на народното кажување и говорно, и прозаистичко, и поетско - поетот амалгамира сублимни поетски елементи, претворајќи ги во форма и мисли.

Во втората песна „Печал“ станува збор за поетските идеи љубов, сеопфатна добрина, слобода, изразени преку симболиката на срцето, на белиот ден, на аловото знаме. Тоа е онаа песна со познатата секстина како апотеоза на Срцето и неговата широчина. Димензијата на денот ескалира, се идентификува со сончевата сеопфатност, со плавни широчини, лажно спокојни како затишје пред бура која штотуку не ригнала, за да избувне тоа што - според поетот, и не само според него - треба да избувне и светот да

здивне (преку „Денот над деновите“) во љубов. И Рацин, како сите други поети, имал право на утопија, нели?... Во рамките на социјалната мотивика извесни проучувачи на Рациновата поезија инсистираат на т.н. аргатски мотиви, притоа укажувајќи на претходниве две песни, потоа на „Селска мака“ и, бездруго, на „Тутуноберачите“, на „Ленка“ па дури и на „Копачите“. Апострофирајќи ги сите фази на обработката на секој тутунов лист поединечно (од година во година милиони прашливо затестени листови на дланките само на еден човек, при што не се поштедени ни децата), Рацин само навидум мирно, напати небарем одвај резигнирано, но со изразити тонови „раскажува“ приказна за маката и радоста, за надежта и стравот на тие што живееле со и од тутунот, чие здравје, а и живот зависеле од него, - како што тоа ќе ни се покаже и низ примерот на Рациновата Ленка.

Дури и само од неколкуве песни може да се насети повидокот на оној споменат сублимат, онаа синтеза во „Бели мугри“ на севкупната преокупација на македонскиот поет воопшто: од проклетството на животот кучешки што го преследувал македонскиот (и не само македонскиот) аргат, преку „кантарот студен“ како синоним на ледената бездушност на оние што го отуѓувале присилно човековиот труд (па и човека) до откривањето на етапното мародирање на Ленка со асоцијативниот пандан на судбината на „Марика - турски карамфил“, - што е само уште еден од многуте докази меѓу стотиците примери за акцептирањето на фолклорните елементи ту во слична, ту во нова функција. И не само дотука, - зашто Рацин го елаборира и печалбарскиот мотив, но испреплетен во темата за регрутирањето на селанецот меѓу новопојавениот пролетерски елемент.

„Бели мугри“ претставува изразито лирска поезија било со нејзиниот потцртан елегичен призив, било со нејзината високопоетична метафора во нејзиното најшироко значење. Но, според нашиот впечаток, најлирски се трите први песни од „Елегии за тебе“ и двете последни од циклусот „На Струга дуќан да имам“. Преку основниот мотив - осамената прошетка на лирскиот јунак низ столетната гора“ - ја проследуваме главната поетска идеја - ненадејно бликнатата тага од асоцијацијата кај поетот за спрегата помеѓу шумата како ајдутско - комитско засолниште и непознатите гробови (на незнајните наши јунаци) што се наоѓаат во неа. Пораката ни е недвосмислено јасна: да се отргнат од заборава песните за херојските подвизи на народните

заштитници. Не е случајно што првата елегија е испеана во духот на народната поезија, со стихови познати како осумсложници (осмерци) од видот (5+3), со предизвиканиот восклик полн со екстаза, но во исто време и со горчина:

*„Деј ѓиди ѓоро зелена!
Деј ѓиди водо сѝудена!“*

што ја следи еден пример на чудесни контрасти:

*„Пилциѝе ѝеаѝи - ѝи ѝлачеш,
сонцеѝио ѓрее - ѝи ѝемнеш!“*

Потоа следи извик на болка поради обесправената татковина и народот во неа (со граматички загонетниот стих „Зоро златно и румено“), сето почнато со метафоричен, експресионистички благо нагласен опис на небесниот пејзаж, во знакот на раѓањето на денот. Но, во петте стиха со кои е изразена оваа палетна слика, поимот за црвеното се јавува трипати: двапати преку глаголите руди и црвене и еднаш преку придавката алова. Понатаму, во 11-от стих ќе го сретнеме и зборот румено. Има ли сомневање дека поетот ја има предвид симболиката на црвената боја што се вртеше (а и се уште се врти) околу светот, зрачејќи и осветлувајќи со огромна, неодолива сила за тие што веруваа во неа. Ненадејно, на таа некаде светла зора ѝ контрапостира мрачното расположение на лирскиот јунак. За да ја сугерира големината на болката, тој се повикува на архетипскиот митски врток на чудотворната вода сецелителка:

*„Искоѝајѝе длабок бунар,
извадеѝе ладна вода,
наѝоѝеѝе луѝи рани,
да не ѓораѝи, да не болаѝи!“*

Третата елегија е, пак типичен пример на песна - метафора и тоа сосема модерна метафора со можност за нејзин интерпретативен превод, - на што веќе е укажано во книгата „Едно можно читање на Радиновите „Бели мугри“.

Недвосмислено споредувајќи ја положбата на работникот со живот скотски, поетот ја започнува својата медитација за попречениот, скршен полет токму на оние што ги создаваат вредностите, а пред кои се испречуваат небаре фантомски сили кои предизвикуваат омраза. Таа омраза, можеби, не е искажана толку директно во четвртата елегија, меѓутоа, јасно е дека сите патишта водат кон неа. Луѓето се разделени, луѓето се диференцирани по класи: на угнетувачи и угнетувани. Кон што води тоа, ако не кон омраза, - што го покажува и петтата, и шестата елегија кои веќе сугерираат и борба!

Рацин е поет кој и ја создава, и ја пее песната, - што ќе рече ја вади и од срцето, и од разумот: половината од споменатата шеста песна од вториот поголем циклус внушува впечаток дека меракот би бил и основен мотив, и основна поетска идеја. Но, потоа изненадно ќе се покаже дека се работи за измамено исчекување, зашто ќе се открие суштината на деградираниот, и не само деградираниот туку и пропаднатиот мајстор чиј дуќан и се друго отишло за откуп на долговите, зголемени седмерицеју како последица на безработицата и на лихварството. Или: првите два стиха од 7-та песна („Тешката тага тешката/ тешката тешко засвири“) претставуваат асоцијација на асоцијација: македонскиот народ низ симболиката на своето оро, наречено „Тешкото“, ги изразил своите вековни страдања, надежи и полетни борби, - што поетот Блаже Конески извонредно поетски го има елаборирано во својата истоимена песна веднаш по Ослободувањето, а Рацин преку својот восклик ја изразува духовната потреба од таков вид утеха во неутешноста. Од сиромаштијата - како поетска идеја - поетот фасцинантно ја сугерира мислата за бунтови, буни, востанија и револуции поттикнати токму од таа сиромаштија (а и од нешто друго!). Поетските слики во третата строфа не остануваат само на нивната основна конотација, - иако и така е создаден убав впечаток! - туку нудат тројна спрега на идеите на заморот, тајното „калење на челикот“ и на пејзажот на насилството. Завршницата, пак, половината искажана со два директни стиха од познатата македонска народна песна („На Струга дуќан да имам“) а половината исполнета од идејата на Константин Миладинов, не враќаат и на изгор-желбата, на љубовта, на навиката на зачмаеност, не насочуваат кон убавината и кон тагувањето по неа, кон носталгија по изгубеното, кон „воскреснување на изминатите дни“, кон

„тихата жалба и најсокриените чувства на нашето срце“ - како што ќе рече пак самиот Рацин во еден свој блескав есеј за македонската народна песна.

Така стигнуваме до последната песна од стихозбиркава. Дотука белите мугри беа далечно видување (во втората елегија и во песната „Утрото над нас“), во исто време и како пејзаж, и како симболика на присакуван, но недостиген изгрев... Почетокот на „Копачите“ личи на последователни, еден во друг слеани филмски кадри на брз премин од најмрачна ноќ до блескав ден низ сите фази. Во прв момент описот може да се сфати како експресионистичка слика. Но, повикот за будење, притоа на морни копачи и копачки, води кон првата загатка, се до нејзиното откривање доаѓа брзо, со апострофирањето на страдалниците од век кон кои припаѓа и лирскиот јунак, односно поетот... Каде тоа нешто се раздвижува, укажува генитивната метафора „на деда Богомил земјата рофка, мека“ што е повеќе од јасна алузија на земјата македонска. А за неа лесно се врзуваат афионите, тутуњето, житото, оризот како нејзино неизмерно богатство, но и трескотот, пелинот, тратта со нивната симболичка негативна конотација. Лозунгот е: „На работа! На труд“ да се елиминира тој бурјан, тоа тревиште и да се создадат услови за богат род, со што присилно расчовечениот и отуѓен човек би си го извојувал правото за „место под сонцето“ и меѓу вистинските луѓе. Алудирањето на пребликнатиот јад, на дружната песна и дружните удари, потретениот повик и придружната констатација за загрозените безбројни милиони со иста судбина и решителност, води кон отворено разрешување на дилемата: сликата станува симбол на повидок и повик на револуција! Следи најведриот, најоптимистичкиот дел во поезијата од „Бели мугри“: не само верба туку и сигурност во тие здружени сили на експлоатираните кои ќе го урнат модерното тиранство и ќе обезбедат ренесанса... Поетот го затвора кругот на набуената мисла: тој ги повторува, за крај, почетните стихови кои сега зазвучуваат како апсолутен симбол. Експресионистичката метафора го открива уривањето на стариот свет и раѓањето на Новиот Ден. Притоа не се отргнуваме од впечатокот на Рациновиот стих од неговата експресионистичка фаза:

„Свиће!
у ѝројивуречносѝима!“

Но, Рацин, како и Мите Богоевски, како и Ацо Караманов и многумина други истомисленици и соборци - не ги дочека БЕЛИТЕ МУГРИ!